

Etnikai térszerkezet és etnikai identitás a Nyitrai járásban

PATRIK TÁTRAI
Ethnic Pattern and Ethnic Identity in the Nitra District

316.347(=511.141)(437.6)
304.2:323.1(437.6)

Key Words: Ethnic history of Nitra district. Connection between ethnic statistics and electoral results. Assimilation. Interethnic neighbourhood between Hungarians and Slovaks. Ethnic pattern inside settlements.

A vizsgált terület földrajzi jellemzői, közigazgatási története

A Nyitrai járás különleges helyzetben van Szlovákia magyarlakta járásai között. Ez ugyanis az egyetlen olyan magyarok által is lakott vidék, amely ma már nem kapcsolódik a Dél-Szlovákiában hosszan elnyúló magyar etnikai tömbhöz. Egyedisége csak fokozódik, ha áttekintjük az etnikai szerkezet jelentős múltbeli változásait, a nyelvhatár folyamatos mozgását.

A járás területének nagy részét az 1918-as államfordulat előtt Nyitra vármegye foglalta magába. Mindössze a délkeleti sarok – Verebély és környéke – az, amely korábban Bars vármegyéhez (Verebélyi járás) tartozott. A vármegyén belül a Nyitrai járás területe a déli, sűrűn lakott és fejlettebb vidékre esett, mely a földművelésre legalkalmasabb területek egyike volt. A vármegye 1922-ig fennmaradt, csak Csehszlovákia keretein belül bomlott fel. 1938-ban a járás déli része ismét Magyarországhoz került, a határ a Nyitrakér–Nagycétény–Nemespann–Kalász–Nagyhind–Aha vonaltól északra húzódott. 1945 után az 1938 előtti állapot állt vissza. 1960-ban ismét átszervezték a közigazgatást, ekkor a Nyitrai járás jelentős területekkel gazdagodott. Az 1996-os közigazgatási reform hozományaként jött létre a járás mai formája, miután lecsatolták róla az Aranyosmaróti járást (korábban teljesen a Nyitrai járáshoz tartozott) és a járás nyugati részén három települést, amelyeket a Vágselelyei járáshoz csatoltak.

Napjainkban a járás a Nyitrai kerülethez tartozik, melynek székhelye Nyitra. A nyolc szlovákiai kerület közül itt a legmagasabb a magyarok aránya (majdnem 200 ezer magyar lakik itt, a kerület összlakosságának 28%-a). A járás területén két város található Nyitra és Verebély.

A vizsgált terület magyarlakta vidékére gyakran használják a Zobor-vidék (vagy Zoboralja) elnevezést is. Ezt a nevet jelen dolgozatban mindössze arra a 14 településre¹ alkalmazzuk, melyek a közös palóc nyelvjárás, valamint a viszonylag egységes népviselet alapján elkülöníthetők (Sándor 2000, 17).

A Nyitrai járás etnikai térszerkezetének múltbeli alakulása

A Nyitrai járás mai területe a honfoglalás korától kezdve a vegyes lakosságú régiók közé tartozik. Az őshonos szláv népet a betelepülő magyarság északra, a hegylábáig szorította. A 11. századtól intenzív magyar előrenyomulás történt szláv területekre, így a 13. századra gyakorlatilag a járás egésze magyar többségű lett. Ekkor vált magyarrá a korábban szláv többségű, de napjainkig magyar jellegét megőrző Zoborvidék is (Fügedi 1938, 48–49; Kniezsa 1941, 20, 41).²

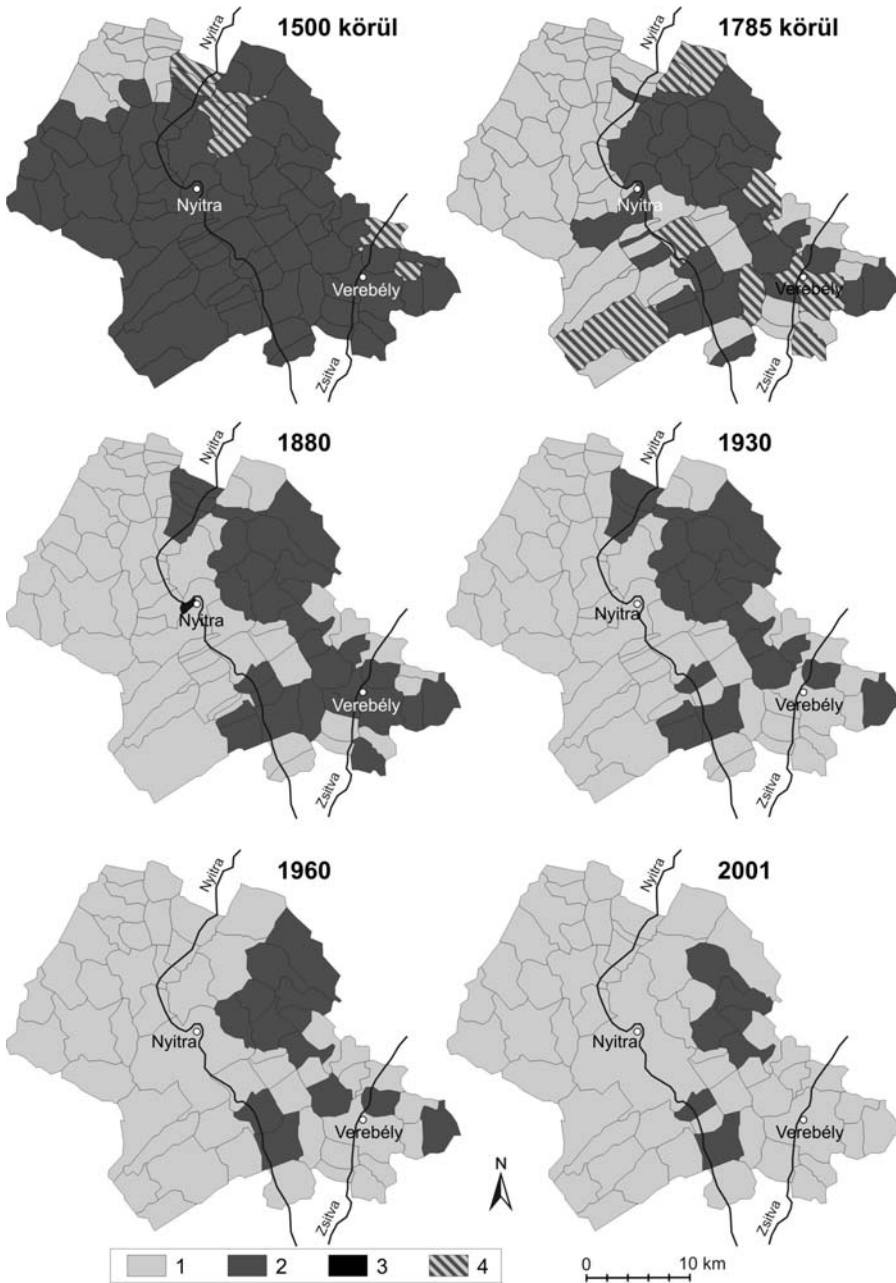
A magyar etnikai terület 13. századi maximális kiterjedése után a lassú zsugorodása (pl. tatárjárás miatt), majd a török háborúktól radikális változása figyelhető meg. Előbb – a 16. századi török előli menekülés következtében – északra terjeszkedés, majd a 17. századi háborúk miatt pusztulás, a magyar etnikai terület összehúzódása következett be (1. ábra). Az 1664 és 1773 közötti száz évre esett a térség etnikai átrendeződésének csúcspontja, amikor a különböző harci cselekmények, járványok következtében megrikkult déli területekre megindult a szlovákok spontán betelepülése, illetve földesúri betelepítése. A 18. század végéig óriási területeket hódítottak el a magyar etnikumtól a két nemzetiség kontaktójának egész hosszában (vö. Blaskovics 1989; Dávid 1993, 16; Csapodi 1942, 45–47).

A 18. század folyamán tűnt fel jelentősebb számban a járás harmadik legnagyobb nyelvi közössége, a német anyanyelvűek. Többségük zsidó volt, aki a cseh és morvaországi zsidóüldözések elől érkezett ide (Kocsis 1998, 127). Beáramlásuk elsősorban a nagyobb településekre irányult.

A 19. század első felében – ha kisebb intenzitással is, de – folytatódtak a magyarság számára kedvezőtlen demográfiai folyamatok (Fényes 1843). Főleg a vizsgált terület nyugati peremén nyert teret a szlovákság. A járás délkeleti sarkában pedig egy meglehetősen kevert lakosságú terület alakult ki. Ez a nagyfokú keveredés az alapja a Verebély környékén – valamint Bars vármegye déli és Nyitra vármegye délkeleti szegletében – a későbbiekben megnyilvánuló képlékeny etnikai identitásnak (lásd Kocsis 1998, 125–126).

A 19. második felétől megfordultak az addigi tendenciák. Azonban az 1880-as népszámlálásból még az tűnik ki, hogy 1840-hez képest csak apróbb változások történtek, az etnikai térszerkezet nem módosult lényegesen. 1880-ban a járás 61 649 lakosából a szlovákok képezték az abszolút többséget (54,8%). A magyar anyanyelvűek az össznépesség 34,6%-át adták, míg a német anyanyelvűek aránya 9,9% volt (2. ábra). Utóbbiak döntő többsége izraelita vallású volt. A népszámlálás időpontjában magyarosodásuk még csak a kezdeti stádiumban volt (6632 izraelita, 6131 német anyanyelvű lakos).³ A Nyitrai járás területén egy könnyen áttekinthető etnikai struktúra jött létre, melyet egy nagy kiterjedésű szlovák tömb és egy kisebb területű magyar félsziget alkotott.⁴ Egymás területén nem voltak nyelvszigetek, ez azt bizonyítja, hogy a nyelvhatár lényegében megszilárdult. A magyar többségű terület ekkor még közvetlenül kapcsolódott a többsmagyarsághoz.

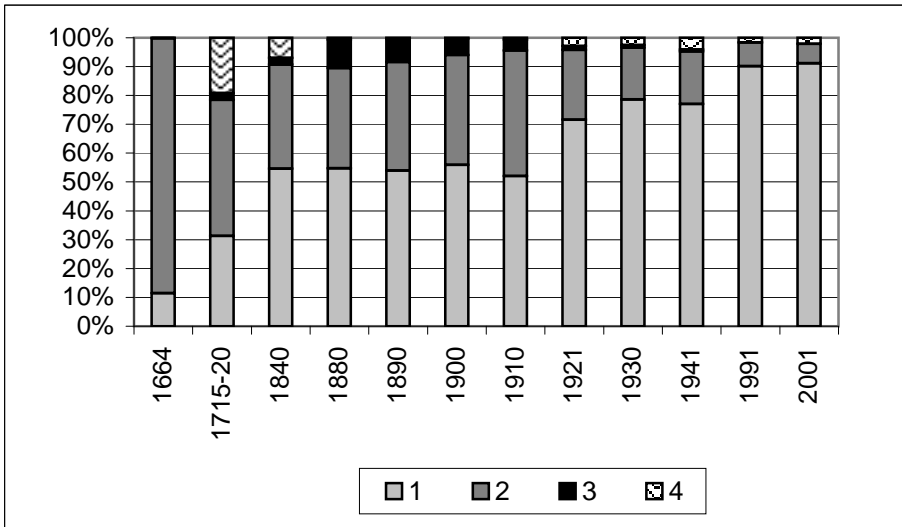
1. ábra. A Nyitrai járás etnikai térszerkezetének változása (1500–2001)

1 – szlovák; 2 – magyar; 3 – német (zsidó); 4 – magyar–szlovák vegyes

Források: **1500:** Kocsis 2000; Fügedi 1938; **1664:** Blaskovics 1989; **1785:** *Lexicon locorum...* 1920; Vályi 1796–1799; Kocsis 2000; Csapodi 1942; Kniezsa 1941; **1880:** magyar népszámlálás anyanyelvi statisztikája; **1930, 1960:** csehszlovák népszámlálások nemzetiségi statisztikái; **2001:** szlovák népszámlálás nemzetiségi statisztikája.

2. ábra. A Nyitrai járás mai területén élt népesség etnikai összetételének változása 1664 és 2001 között

1 – szlovák; 2 – magyar; 3 – német; 4 – egyéb

Források: **1664:** Blaskovics (1989); **1715–1720:**⁵ Acsády (1896) és Csapodi (1942) alapján saját becslés; **1840:** Fényes (1843) alapján saját becslés; **1880, 1890, 1900, 1910:** magyar népszámlálások anyanyelvi statisztikái; **1921, 1930, 1991:** csehszlovák népszámlálások nemzetiségi statisztikái; **1941:** magyar és szlovák népszámlálás összesített adatai nemzetiség szerint; **2001:** szlovák népszámlálás nemzetiségi statisztikája.

Az 1880–1910 közötti időszakban a magyarok száma fokozatosan növekedett, mely magas természetes szaporodásukkal, a német (és valószínűleg szlovák) anyanyelvű lakosság döntően a városokban mutatkozó asszimilációjával, a magyarság kisebb arányú kivándorlásával és a bizonytalan identitásúak esetleges nemzetváltásával függ össze (Kocsis 1998, 130; Kocsis 2000). Az 1910-es népszámlálás alapján általánosan elmondható, hogy majdnem minden településen nőtt a magyar anyanyelvű lakosok száma. Az eddig is magyar községekben homogenizálódás ment végbe, míg a szlovák többségű településeken igen jelentős magyar kisebbség jött létre, még a nyelvhatártól távol is.

Ezt a magyarok számára kedvező folyamatot szakította meg az első világháború, majd az utána következő trianoni békeszerződés, melynek következtében a Felvidék túlnyomó része – benne Nyitrával és környékével – csehszlovák megszállás és fennhatóság alá került. Az államhatalom-váltás drasztikus változásokat hozott az államalkotó nemzetiség(ek) előnyére. 1930-ra a magyarok száma a járásban megfelelődt, arányuk 25,5 százalékponttal csökkent. A magyar etnikai terület összezsugorodott, egy nagyobb és egy kisebb nyelvsziget jött létre.

Az első bécsi döntés visszaadta Magyarországnak a járás délkeleti részét, de jelentős kisebbségek maradtak így is a határ mindkét oldalán. Az 1941-es, a háború árnyékában lezajlott magyar és szlovák népszámlálások szerint így mindkét terület egységen homogenizálódott a lakosság, természetesen az államalkotó népesség javára (Kocsis 2000). A magyar census nemzetiségi, anyanyelvi, nyelvismereti adata-

iból azonban világosan kiderül, hogy milyen kevert népesség is élt e területen (Tátrai 2005, 333).

A terület szlovákiai feléből 1941–1944 között több hullámban deportálták a zsidóságot, ugyanez a magyar részről 1944-ben történt meg.⁶ E veszteség Nyitrán, Verebélyen és a magyar falvakban a főként magyar anyanyelvű zsidókat, míg a szlovák falvakban a szlovák, helyenként jiddis nyelvű zsidóságot sújtotta.

A második világháború utáni visszarendeződést követően a csehszlovák állam végérvényesen el akarta távolítani a magyar lakosságot területéről. A közvetlen megtorlás (deportálás, lakosságcsere, belső telepítések) – a járás periférikus, nyelvsziget helyzete miatt – kevésbé érintette az itteni magyarságot (Vadkert 2001, 123–142). Ellenben a közvetett megtorlás (reszlovakizáció, magyar nyelv korlátozása, magyar iskolák bezárása) hatásai továbbgyűrűzve napjainkig érezhetők. E három említett folyamat mellett jelentős szerepet játszottak a betelepítések Dél-Szlovákia etnikai összetételének megváltoztatásában (Kocsis 2000).

Az 1960-as évektől új folyamatok indultak meg, melyek az egész társadalmat érintették. A térbeli migrációt ezután a munkahelyszerzési lehetőség befolyásolta alapvetően (Kocsis 2000). A szocialista ipartelepítés keretei közt folytatódott a városok etnikai képének átalakítása (munkahelyteremtés, lakótelep-építés, vidéki lakosság beköltözése). A vidék arculatára a téveszesítés nyomta rá a bélyegét. Ezen új hatások következtében megnőtt a vegyes házasságok aránya és az asszimiláció mértéke is – elsősorban a városokban (Gyurgyík 1994, 72–78). A magyarság számát csökkenti az is, hogy a vegyes házasságból származó utódok általában az államalkotó nemzet létszámát gyarapítják (Gyurgyík 2006, 21–22).

A fenti folyamatok eredményeképpen már a rendszerváltás utáni első népszámlálás időpontjára mindössze 9 magyar többségű település maradt (1910 = 31), és a magyarok aránya 8,2%-ra esett vissza (1910 = 43,5%). A kedvezőtlen tendenciák ezzel nem álltak meg, 2001-re demográfiai (előregedés, asszimiláció), földrajzi (nyelvsziget és szórványhelyzet), politikai (politikai bizonytalanság 1990–1998), társadalmi-gazdasági (gyengülő magyar identitás, munkanélküliség) okok miatt a magyar többségű települések száma 7-re, arányuk nemzetiség szerint 6,7, anyanyelv szerint 7,9%-ra esett vissza.

2001-re tehát a járás etnikai arculata tovább homogenizálódott, hiszen a *szlovákok* súlya (és száma) nőtt, a többieké csökkent. A járás nyugati felében településterületük megbontatlan, a délkeleti részen a magyar községek szigetszerűen tarkítják a szlovák többségű vidéket. A járás 42 helységében arányuk meghaladta a 90%-ot.

A *magyarok* aránya tíz év alatt 1,5 százalékponttal, számuk 2157 fővel csökkent. A magyarság száma csak Nyitrán és Nagycétényben éri el az ezer főt, e két helység tömöríti a magyar nemzetiségűek negyedét. Arányuk Nyitragesztén (82,5%) és Nagycétényben (79,7%) a legmagasabb. A járásban minden olyan településen csökkent a magyarok száma és aránya is, ahol legalább 20 magyar él. A magyarok 77,4%-a (8477 fő) lakik olyan településen, ahol arányuk meghaladja a 10%-ot, mindössze 48,7%-uk (5333 fő) pedig magyar többségű helységben él. Ez jóval elmarad az országos átlagtól, mely 93,2%, illetve 76,1%. Helyzetüket nehezíti, hogy folytatódott szórványosodásuk, hiszen mindössze a járás 4 településén nem él magyar anyanyelvű vagy nemzetiségű személy.

A népszámlálás szerint 1148 fő vallotta magát *csehnek és morvának*, ezzel ők alkotják a járás harmadik legnagyobb nemzetiségi csoportját. Több mint 70%-uk Nyitrán él. A járásban mindössze 579 *cigány* nemzetiségű személyt írtak össze 2001-ben, ez 135-tel kevesebb, mint tíz évvel korábban.⁷ A statisztikai csökkenés mögött valószínűleg nem áll valós csökkenés. Legnagyobb számban a két városban, legnagyobb arányban Nyitraszőlősen élnek (2,4%). Becsült számuk ugyanakkor kb. 4500 fő, akiknek majdnem a fele Nyitrán él. 7 településen 10% fölötti arányt képviselnek, melyek közül kiemelkedik Tild (21%). A cigányok elhelyezkedése a járásban egyenetlen, mozaikos (Závery... 2005).

Az etnikai térszerkezet és identitás a nemzetiségi, anyanyelvi és választási statisztikák tükrében

Az etnikai térszerkezet és az identitás látszólag nem egybetartozó fogalmak, mégis egy helyen érdemes őket tárgyalni, ugyanis az identitásváltás/asszimiláció – főleg akkor, ha tömeges méretet ölt – már befolyásolja az etnikai szerkezetet, térszerkezetet, így egy ok-okozati összefüggésnek lehetünk tanúi. A Kárpát-medence legnagyobb részén természetesen nem az asszimilációs folyamatok hatnak leginkább az etnikai arculatra, ellenben a magyar településterület peremén elhelyezkedő Nyitrai járásban fontos szerepe volt és van eme változásoknak.

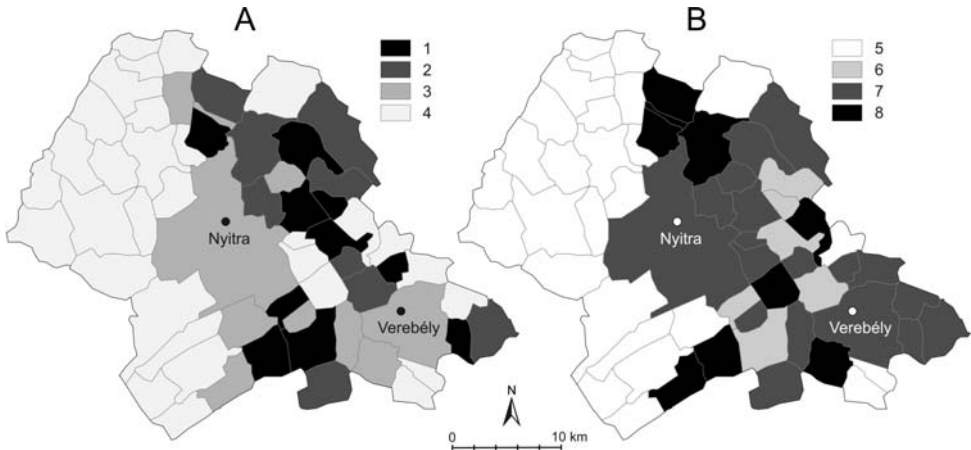
Szlovákiában a kisebbségek nagyobb arányban merik bevallani az anyanyelvet, mint a nemzetiséget. Az eltérés egyik forrása az a kettős identitású, kétnyelvű népesség, mely nemzetiség szerint általában az államalkotó nemzetet gyarapítja. Az eltérés másik oka az lehet, hogy a kisebbségek így fejezik ki az államhoz való hűségüket (vö. Gyurgyík 2006, 19–24).⁸ Minél kisebb a rés az anyanyelvi és a nemzetiségi adatsorok között, annál stabilabb helyzetű az adott népcsoport, és vélhetően annál erősebb az etnikai azonosság tudatuk.⁹

A Nyitrai járás mai területén először az 1941-es magyar népszámlálás mérte fel egyszerre a nemzetiséget és az anyanyelvet. A visszacsatolt 16 településen számottevő volt a különbség a két adatsor között, aminek részben a nyelvtudás világított rá az okára: nevezetesen egy kétnyelvű, kettős identitású közösség lakta a járás délkeleti csücskét. 1941-ben a mindkét nyelven (magyarul és szlovákul) beszélők aránya négy településen meghaladta az 50%-ot, újabb hat faluban pedig elérte a 25%-ot.

Bár azóta a járás délkeleti szegletében, azaz Verebély környékén a lakosság nagy többsége szlováknak vallja magát, mégis az etnikai kontaktzóna elmozdulásával mintegy „tovaterjedt” ez a bizonytalan etnikai öntudat, mégpedig a járás korábban még magyar többségű falvaira. 2001-ben a szlovák népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatsorai között a főbb etnikumok körében jelentős különbséget találunk. A legnagyobb a különbség a cigányoknál figyelhető meg, náluk 100 cigány nemzetiségű lakosra 183 cigány anyanyelvű jut (országosan 110,6). Mindez igen furcsa lenne, hiszen azt jelentené, hogy a nyelvileg már korábban asszimilálódott cigányok jobban ismerik nyelvüket, mint amennyire vállalják cigányságukat. A valószínűbb az, hogy nem cigányul tanultak meg többen, hanem így fejezik ki a népszámlálásnál cigány kötődésüket. A magyarok esetében ez az arány 118,4 (országosan 110,1). Megállapítható, hogy a Nyitrai járásban a kisebbségek etnikai öntudata gyenge, rendkívül sok a kettős kötődésű lakos.

Települési szinten vizsgálva az anyanyelv–nemzetiség hányadost (a továbbiakban: ANH), érdekes összefüggésekre bukkanhatunk. A szlovák lakosság esetében a 100 körüli értékek egyértelműen kijelölik a homogén szlováklakta területeket. Azokon a településeken, ahol a szlovák ANH meghaladja a 99-et, ott a kisebbségek együttes részesedése maximum 5%. A 3. ábrán jól látható, hogy ebbe a kategóriába tartozik a járás nyugati részének egésze, valamint keleti, délkeleti peremének egy része. A második kategóriát (ANH 95–99 között) a szlovák etnikai magterülethez közvetlenül kapcsolódó, az elmúlt 90 évben elszlovákosodó települések alkotják, melyek között ott találjuk a két várost. Általánosságban a járás középső sávja, illetve délkeleti része tartozik ide. Ezeken a településeken a kisebbségek maximális aránya 14%. A harmadik csoportba (90–95 között) – Nyitraszőlőst leszámítva – csak olyan települések kerültek, amelyek a 20. század elején még magyar többségűek voltak. Ugyanakkor ezek a települések ma már (Kolon kivételével) mind szlovák többségűek. Jellemzően a magyar etnikai magterület körül helyezkednek el. Az utolsó kategóriába pedig döntően a még ma is magyar többségű falvak kerültek, illetve azok a települések, ahol a kettős identitású népesség aránya igen nagy az össznépelességben belül.

3. ábra. Az anyanyelvi és nemzetiségi statisztikák eltérései a szlovák (A) és a magyar (B) lakosság körében 2001-ben

A szlovák ANH értékei: 1 – 74,5–90; 2 – 90–95; 3 – 95–99; 4 – 99–101; a magyar ANH értékei: 5 – a magyar lakosság aránya 1% alatt; 6 – 100–110; 7 – 110–150; 8 – 150–450

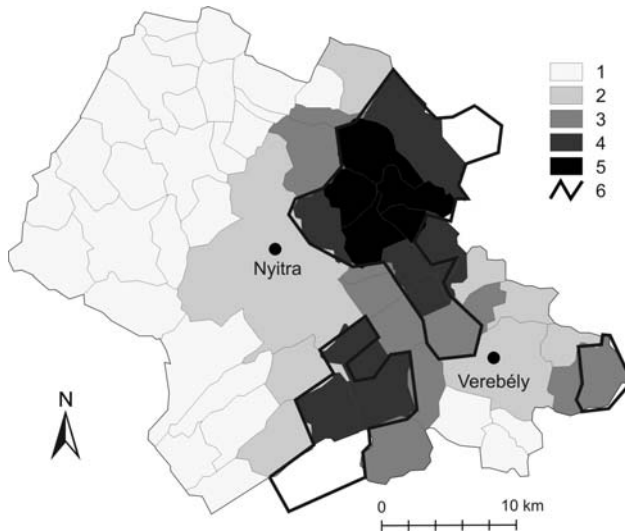
Forrás: 2001. évi szlovák népszámlálás.

A kérdést magyar szemszögből vizsgálva rögtön látszik, hogy a járás etnikai szempontból még ma is gyakorlatilag a Nyitra mentén kettéosztható. A nyugati felén a magyarok aránya elhanyagolható, csak pár településen lépi át az 1%-ot. Ellenben a keleti rész legtöbb településén érzékelhető a magyarság jelenléte. Az ANH-t vizsgálva két kategória különül el markánsan. A legnagyobb értékekkel rendelkező településcsoport az, ahol kiemelkedő arányú a bilingvisek, a kettős identitásúak aránya. Ezek a helységek a magyar településterület peremén helyezkednek el, közülük az északi, hegyen túli falvak (Lajos, Nyitraegerszeg, Vicsápapáti és Hegyalja) országos

viszonylatban is kiemelkedő értékekkel rendelkeznek (lásd Tátrai 2007, 301). A másik kategória, amit ki kell emelni, az anyanyelvi többséggel rendelkező, de az országos átlagot meg nem haladó településeké. Ide – a rendszerváltáskor még magyar dominanciájú Kalászt leszámítva – csak magyar többségű települések tartoznak, ez tehát a magyar etnikai magterület. Összességében az ANH alapján megállapítható a két nemzetiség közötti fő választóvonal (a Nyitra folyása), illetve kimutatható, hogy az etnikai tömbök és peremterületek eltérő ANH értékkel rendelkeznek.

Az etnikai tömböket és peremterületek pontos lehatárolása azonban nem könnyű. A magyarok etnikai területének megállapításához a szomszédságelemzést választottam.¹⁰ Miután eme átlagoláson alapuló számítást elvégeztem mind anyanyelv, mind nemzetiség szerint, kiderült, hogy a járásban a magyar etnikai magterület öt falura terjed ki Nyitrageszte központtal. Ezt a centrumot magyar többségű, illetve jelentős magyar kisebbségű települések veszik körül. Ez a zoboralji terület az ott-hona a Nyitra környéki magyarság zömének. A járásban létezik egy másik, kisebb magyar etnikai blokk is Nagycétény központtal, de ez mindössze 4 falura terjed ki. Érdekes, hogy az északi rész a Nyitra jobb partjára eső települései nemzetiségi modell szerint alig emelkednek ki homogén szlovák környezetükből. A járás délkeleti része – mozaikossága miatt – nem tapad egyik magyar tömbhöz sem (4. ábra).

4. ábra. A járás etnikai térszerkezete a magyar nemzetiségűek elhelyezkedése alapján a 21. század elején

A szomszédság értékei: 1 – 0,1–5; 2 – 5–15; 3 – 15–25; 4 – 25–40; 5 – 40–59; 6 – a 30% feletti magyarlakta terület határa

Forrás: 2001. évi szlovák népszámlálás.

A szomszédságelemzés alapján¹¹ gyakorlatilag az első kategória jelentheti a szlovák tömböt, a második a magyar nyelvhatárt, a harmadik egyfajta vegyes, mozaikos térelemet jelentős szlovák többséggel, míg a negyedik kategória többnyire a magyar tömb peremét. Az utolsó kategória már a magyar etnikai magterületet jelöli.¹² Ugyan-

akkor szlovák szemszögből valójában csak két típust különíthetünk el: a már említett szlovák tömböt és a vegyes területet, mivel 1945 után területünkön gyakorlatilag feloldódódott a szlovák nyelvhatár.

Mi az, ami megállapítható a blokkok kiterjedéséről, az etnikai folyamatok okairól? A magyar etnikai terület 1910 óta folyamatosan, szinte megállás nélkül csökken. A radikális átalakulások alapvetően a nagy változásokat követően zajlottak le (háborúk, főhatalom-változások), de az utóbbi 30-40 évben jelentős demográfiai (asszimiláció, előregedés, városokba költözés) tényezők is hatással vannak az etnikai struktúrára. A folyamat végeredménye, hogy a peremek felől fokozatosan összehúzódik a magyar etnikai terület, így napjainkra egyetlen homogén magyarnak mondható falu maradt csak, Nyitraegerszte. A változásokról, területi különbségekről jó képet ad az 1. táblázat is, amelyben összefoglalva közöljük a legfontosabb adatokat.

1. táblázat. A szomszédságelemzés alapján lehatárolt településcsoportok főbb jellemzői

Kategória	1	2	3	4	5
Tengerszint feletti magasság (m)	156,2	163,4	167,8	165,7	221,0
Összes lakos	36570	101283	8654	11408	4174
Magyar anyanyelvűek (%)	1,8	2,5	16,6	48,7	67,8
Magyar nemzetiségűek (%)	0,9	1,9	13,7	42,7	62,4
Az MKP 2002. évi eredményei (%)	1,6	2,7	15,5	50,6	68,1
Magyar ANH	199,4	127,0	121,1	113,9	109
A magyar többség elvesztése*	3,8	3,4	2,6	1,4	0
A magyarok arányának változása 1991-2001 (1991=100%)	83,3	81,9	74,1	85,0	87,2
Az MKP-voksok a magyar anyanyelvűek arányában	48,6	63,3	50,6	56,3	58,4
Az MKP-voksok a magyar nemzetiségűek arányában	97,0	80,4	61,3	64,1	63,4

*egy ötfokú skála alapján, ahol a szlovákká válás időpontja: 0 – magyar többségű; 1 – 1960 után; 2 – 1941–1960; 3 – 1910-1941; 4 – 1910 előtt

Árulkodó adat az egységek tengerszint feletti magassága, ugyanis a 17–18. század háborúit a magyarság leginkább a dombosági térszíneken vészelte át. Trianon óta pedig egyre inkább visszaszorulnak a Zoboralja magasabban fekvő, közlekedésileg, mezőgazdaságilag hátrányos helyzetű területeire. Jól látszik, hogy a magyar többségű települések átlagos tengerszint feletti magassága jóval nagyobb a többi területénél. A magyar magterülettől való távolodás nem csupán e magasság változásával jár, az ANH is fokozatosan növekszik. A legfeltűnőbb az 1. kategória értéke, hiszen szórványban a magyar anyanyelvűek fele vallott csak magyar nemzetiséget.

A változások fokozatosságára, illetve a jelenleg is zajló folyamatokra, tendenciákra hívja fel a figyelmet a magyar többség elvesztésének átlagos időpontja. Bár az természetes, hogy minél távolabb kerülünk a magyar többségű területektől, annál régebben lettek szlovák többségűek a települések, ennek ellenére az elszlovákosodás különböző ütemben zajlik a járáson belül is. Így figyelemre méltó például, hogy a csak a második világháború után szlovákká váló Nyitraegerszeg, Vicsápapáti és Lajos napjainkra már a szórványkategóriába került. A tendenciákról további információt a legutóbbi két népszámlálás eredményeinek összevetéséből nyerünk. Eből látszik, hogy legkevésbé a magterületek magyarsága csökkent, legjobban pedig a vegyes zónáé, itt a legintenzívebb a magyarok térvesztése. A szórvány csökkenése csak azért nem ölt túlzott méreteket, mert jelenleg is tart a szórványosodás, a

magyarok dekoncentrációja (pl. házasodás céljából), így a magterületekről érkezik akkora utánpótlás, hogy a csökkenés ne legyen olyan rohamos.

Az identitás kérdéskörének vizsgálatához értékes információkat szűrhetünk le a kisebbségek választási magatartásából. A kisebbségi pártra, jelen esetben az Magyar Koalíció Pártjára (MKP) leadott voksok aránya összevetve az adott kisebbség (magyarok) anyanyelv és nemzetiség szerinti arányával, fontos adatokat ad identitáserősségükről. A járásban az MKP 2002-ben és 2006-ban is 8%-nyi szavazatot szerzett, amely több, mint az itt élő magyarok aránya (a két ismérv szerint: 7,9, illetve 6,7%). Lényeges különbség azonban, hogy 2002-ben 7400 voks ért 8%-ot, míg 2006-ban 6000 szavazat is 8,1%-os eredményt biztosított a magyar pártnak. Ráadásul a járásban 2002-ben a magyarok nagyobb arányban mentek el szavazni, mint országosan. Alapvetően tehát egy aktív magyar szavazói közösség él a vidéken. Azonban regionálisan és települési szinten vizsgálva már más kép tárul elénk.

A magyar pártra voksolók abszolút száma településenként sokkal állandóbb, mint az MKP százalékban kifejezett választási eredményei. Így érdemes összevetni az MKP-szavazók számát (2002) a magyar anyanyelvűekkel és nemzetiségűekkel (2001). A három komponens alapján fel lehet rajzolni egy „identitáserősségi” térképet, ahonnan ki lehet szűrni azon településeket, ahol a fenti különbségek miatt várható az etnikai szerkezet átforgalmazása.

Az országos szinttel összevetve a járás magyarlakta településeinek egy része rendkívül furcsa eredményeket produkál. Kassa és Pozsony környékén kívül itt, Nyitra vidékén van a legtöbb problémás település (lásd Gyurgyík 1994, 78; Tátrai 2007, 311). Főként az etnikailag peremhelyzetben levő települések adatai (elsősorban Berencs, Hegyalja, Lajos, Nyitraegerszeg, Vicsápapáti) jelzik ezt. Ki kell még emelni Babindált és Nagyhindet, amelyek bár nem olyan mértékben, de szintén eltérnek az átlagtól. E hét település mindössze a második világháború után veszítette el magyar többségét, ennek ellenére mára 0,8–30,7% közé süllyedt a magyar nemzetiségűek aránya. Míg 1910-ben még 5,5 ezer magyar anyanyelvű lakos élt itt, 89%-os többséget alkotva, addig 2001-ben anyanyelv szerint 2,1 ezer, nemzetiség szerint csak 1,3 ezer fő volt magyar (26,8, ill. 16,5%).

Járási szinten vizsgálva eltérő kép alakul ki, ha a választásokat az anyanyelvel vagy a nemzetiséggel vetjük össze. A fent említett négy, Nyitrától északra levő településen az anyanyelv–nemzetiségi bevallás hatalmas különbsége miatt (ANH: 173 és 450 között!) a 2002-es választásokon legalább annyi szavazatot kapott az MKP, mint ahány magyar nemzetiségűt a 2001-es népszámlálás során összeírtak! De hasonló a helyzet más, magas ANH mutatóval rendelkező településeken. Emiatt sokkal reálisabb az anyanyelvi lélekszámhoz viszonyítani az MKP-választók számát.

Ezek alapján általánosságban elmondhatjuk, hogy a magyarok nagyobb arányban mennek el szavazni ott, ahol többségben élnek. A járásban főként a korábban meghatározott tömb települései emelkednek ki.¹³ A másik feltűnő jelenség, hogy az országos trendeknek megfelelően a nagyvárosokban – jelen esetben Nyitrán – is nagyobb arányban szavaztak az emberek, így a magyarok is. Az ellenpólust a járás délkeleti és északi szeglete jelenti, ahol a szavazási kedv alacsony. Kiemelkedően kevesen mentek el Lajoson (33,3%), Babindálon (35,2%) és Nagyhinden (36,9%). A szintén alacsony részvételt produkáló Tilden (42,1%) a népszámlálási és választási adatok eltérését a falu ötödét kitevő cigány lakosság okozhatja, akiket valószínűleg szlovák nemzetiségűként, és vélhetően mintegy felüket magyar anyanyelvűként regisztrálták a legutóbbi cenzuson.

Összességében a legkiegyensúlyozottabb etnikai azonosságtudattal a magyar többségű települések magyarsága él, szórványban, illetve a többi magyar helységről elszigetelt településeken egészen elképesztő a kettős vagy bizonytalan identitásúak aránya. Regionálisan a Nyitrától északra fekvő, a járás délkeleti csücskének települései (Vicsápapáti, Lajos, Nyitraegerszeg, Hegyalja, ill. Babindál, Nagyhind és Berencs), valamint a városok azok, ahol a tendenciák rendkívül kedvezőtlenek a magyarságra nézve. Azonban arról, hogy mi okozza ezt, csak a részletes, települési szintű kutatások adhatnak kellő információt.

Etnikai identitás és térszerkezet a mikroszinten

A 2002 első felében elvégzett települési szintű kutatásaimhoz a társadalmi minősítés módszerét alkalmaztam. A módszer elvi alapjait két megelőző kutatásból merítettem: Hoóz István a Baranya megyei nemzetiségeket mérte fel az 1980-as népszámlálást kiegészítendő (Hoóz 1985), míg Keményfi Róbert a történeti Gömör és Kishont vármegye szlovákiai részén (Keményfi 1998) végzett kutatásokat. Mindketten az adott közösségeket jól ismerő személyek segítségével állapították meg a nemzeti hovatartozást, ezt a módszert választottam én is.

A vizsgált települések kiválasztását több tényező befolyásolta. Fontos szempont volt az etnikai összetétel, hiszen csak vegyes nemzetiségi lakosságú helységek kutatásának volt értelme. Mivel az egész járás magyarságára vonatkozóan próbáltam információt szerezni, lényeges volt, hogy a kiválasztott öt település dekoncentráltan helyezkedjen el. A helységek közigazgatási helyzete is lényeges volt, hiszen számos magyarlakta falu veszítette el önállóságát a szocializmus évtizedeiben, melyek közül 2002 tavaszán Aha, Alsócsitár, Béd és Menyhe még mindig nem nyerte vissza függetlenségét. Meghatározó volt az adott település nagysága is, hiszen a módszer egy bizonyos településnagyság (kb. 1500 fő) fölött már nehezen alkalmazható. Ezekhez járultak hozzá a gyakorlati problémák, azaz lehetett-e kapcsolat, térképet találni a kiválasztott községben. A fenti szempontokat egybevetve végül a szóba jövő 21 magyarlakta településből Kolon, Nagyhind, Nyitracsehi, Nyitraegerszeg és Nyitrageszte került be a vizsgálatba.¹⁴

Eme kiválasztott települések etnikai története kezdetben igen hasonlóan alakult. A középkori magyar etnikai terület peremén elhelyezkedő, ezért nemzetiségi arculatát változtató Nyitraegerszeget leszámítva az összes település erős magyar többségű volt az 1919-es államhatalom-váltásig. Innentől eltérő módon alakult helyzetük. Az állam két stratégiával élt a magyar településterületen számuk/arányuk csökkentése érdekében. A Nyitrai járásban a két világháború közötti betelepítések a szlovákok számát növelték, míg a másik módszer a magyarok számának csökkentésére irányult, mely az 1945 utáni megtorló intézkedésekben öltött testet. Ezen intézkedések miatt a magyar etnikai terület peremén levő Nyitraegerszeg és Nagyhind a statisztikák szerint már a második világháború után szlovák többségű lett, de a többi településen is csökkent a magyarok aránya (2. táblázat). Az 1960-as évektől egy újabb eszközt is bevetett a központi hatalom, nevezetesen a közigazgatási változtatásokat.¹⁵ Így a magyar községeket nem magyar településekkel egyesítették, mely többek közt a hivatali, munkahelyi nyelv változását jelentette. A másik adminisztratív intézkedés nem a községek, hanem termelőszövetkezeteik egyesítésére irányult,

hatása szintúgy kedvezőtlen volt az alapvetően mezőgazdaságból élő magyarok nyelvhasználatra. A rendszerváltás után aztán kettős folyamat zajlott: az 1945 után gyors etnikai változást megélt településeken – átmenetileg – jelentősen nőtt a magyarok száma és aránya (Nyitraegerszeg, Nagyhind Hegyalja, Berencs, Kalász és a városok), ellenben a magyar magterület településein tovább folytatódott a magyarok számának csökkenése, arányuk pedig általában stagnált.

2. táblázat. A magyar lakosság száma és aránya (1500–2002), illetve az MKP választási eredményei (1992–2006) a kiválasztott településeken

év	Kolon		Nagyhind*		Nyitracsehi**		Nyitraegerszeg		Nyitrageszte***	
	szám	arány	szám	arány	szám	arány	szám	arány	szám	arány
1500			m		m		m		m	
1598			m		m		m-szl		m	
1664			m		m		m		m	
1787			m		m		szl		m	
1840			m		m		m		m	
1880a	578	77,6	340	87,4	407	84,4	880	89,6	290	93,9
1890a	663	82,3	325	89,5	493	96,5	949	91,5	304	94,7
1900a	713	79,0	352	88,0	523	95,8	999	93,2	296	94,9
1910a	731	78,3	390	96,1	585	92,1	1039	91,9	358	91,8
1919n	726	82,7	486	96,2	619	98,9	1037	95,0	331	98,8
1921n	737	79,8	490	99,0	509	80,7	1010	88,1	333	94,6
1930n	714	70,2	414	85,7	529	76,9	944	80,3	342	87,5
1960n	901	65,0	131	26,8	742	50,2	648	47,1	387	78,0
1970n	1005	67,5	243	49,4	796	51,8	215	16,8	414	82,5
1980n	951	63,0	117	12,8	756	49,7	110	9,7	1067	63,0
1991n	906	63,2	117	15,4	636	59,2	153	15,9	371	92,3
2001n	859	59,5	87	24,9	550	53,7	98	10,3	312	82,5
2001a	901	62,4	122	34,9	596	58,2	226	23,8	326	86,2
2002s	911	63,8	157	45,5	641	64,1	304	32,8	328	87,5
1992	499	58,4	65	27,0	391	57,7	137	22,0	192	74,7
1994	498	64,4	58	24,8	355	59,6	137	24,4	194	78,2
1998	524	54,8	42	16,5	364	53,6	82	13,0	181	67,8
2002	523	64,6	45	26,0	357	62,1	126	24,4	203	84,2
2006	461	68,8	46	31,7	301	63,4	76	21,3	195	89,4

*1980–1991-ben Kishinddel; **1960–1980 között Kiscétényvel; ***1980-ban Pogránnyal együtt
m – magyar; sz – szlovák; a – anyanyelv; n – nemzetiség; s – saját felmérés; *kurzív*: az MKP választási eredményei

Források: Lásd 2. és 3. ábra; 2002: saját felmérés, illetve a választási eredmények: www.statistics.sk

A kiválasztott településeken a 2002-ben felvett adatok szerint az összlakosság mindenütt kisebb, mint a 2001-es census szerint. Ebben – a természetes fogyás mellett – közrejátszott az, hogy a ténylegesen ott levők lélekszámára irányult az adategyűjtés. A magyar kötődésűek száma mindenütt jelentősen meghaladja a 2001-es népszámlálás nemzetiségi és anyanyelvi adatait is. Mivel a magyar kötődésűek száma egyfajta maximumértéket képvisel, ezért reálisabb összevetni az anyanyelvi értékkel. Azon településeken, ahol magyar többség van, és ahol a magyarok ANH mutatója 104–109 között van (Kolon, Nyitracsehi, Nyitrageszte), sokkal kisebb az eltérés a 2001-es anyanyelvi és az általam rögzített értékek között, a különbség a magyaroknál mindössze 0,6–7,6%. Ellenben Nagyhind és Nyitraegerszeg esetében, ahol az ANH 140, illetve 231, ott jóval nagyobb volt ez a különbség (28,7–35,5%). Ugyanígy a többes kötődésűek (minimális) aránya – akik vélhetően az eltérést okozták az adatsorok között – az előbbi településcsoportnál a falu lakosságának 6–11%-a, utóbbiaknál 21–27%-a. Azokon a településeken, ahol a magyarok aránya 1945 után

radikálisan csökkent, a statisztikák mögött néha nem valós folyamatok rejtőztek. Ezt tekinthetjük egyfajta „mimikrijelenségnek”, amikor is a túlélési stratégiák közül tömegessé válik először az asszimiláció névleges elfogadása (pl. reszlovakizáció), később azonban ez az alkalmazkodás, hasonulás ténylegessé válhat.

Mi okozza mindezt? A változások hátterében nem az egyes nemzetiségek eltérő demográfiai mutatói (természetes szaporodás, vándorlás), hanem az asszimiláció áll. 1945 után, amikor a magyarság fizikailag is veszélyeztetve volt, az etnikai identitás tartóoszlopai közül kettő megingott: az iskolákat bezárták, az egyházakat háttérbe szorították. Ráadásul a magyarok itt ugyanúgy római katolikusok, mint a szlovákok, és mivel az egyház vezetése a szlovákok kezében volt, ezért az egyház is segített a nemzetpolitikai célok megvalósításában. Az identitás és a nyelv ápolásának egyetlen helyszíne a család maradt. A folyamatot kiválóan tükrözik Barna Gábor (1996, 215) sorai: „ha az anyanyelv kiszorul a közéletből, az iskolából, azaz a tudásszerzés folyamatából, kiszorul a vallásos életből, akkor nincs gátja az etnikai és nyelvi asszimilációnak.”

Az egyházi életre, az egyházi nyelvhasználatra nézve fontos megemlíteni, hogy a kiválasztott községek 94,2–99,7%-ban római katolikusok. A járás területen két egyházkerület osztozik: a Nyitrai és a Pozsony-Nagyszombati. Zoboralja magyarul a községeinek többsége az előbbibe tartozik, de például Nagyhind, Nyitraacsehi és Nyitraegerszeg az utóbbihoz (Krogmann 2007, 36). Nyitraacsehi esetében ez némileg szerencsése is a településnek, mert bár papja nem tud magyarul,¹⁶ de legalább nem a magyarellenességéről elhíresült nyitrai püspökhöz tartozik.¹⁷ A járásban magyar anyanyelvű papja van 8 településnek (köztük Kolonnak), magyarul tudó pap van további négy településen. Nyitraegerszegen a pap nem tud magyarul, de gyakran van kétnyelvű mise. Nagyhindnek és Nyitragesztének nincs saját papja, de magyar anyanyelvű plébánoshoz tartoznak.

A járás területén mindössze egy magyar óvodai osztály létezik (Kolonban), a többi településen maximum igényelhető a magyar foglalkozás. Az elszlovákosodás leg-hatékonyabb eszköze az iskolák bezárása volt (vö Gyurgyík 2004, 63). A Nyitrai járás napjainkban 13 ezer magyar anyanyelvű lakosára 2007-ben 7 alapiskola jutott, ellenben az 1960-as években még 21 magyar iskola működött (Vrabec 2006, 9).¹⁸ Az iskolabezárások miatt sok helyen generációk maradtak ki a magyar nyelvű oktatásból, mindez hatékonyan befolyásolta a nemzetváltási folyamatokat. Ráadásul a dombvidéki, periferikus, elzártság, amely segített megőrizni a magyar többséget, ebben a helyzetben gátló tényező lett, elzárva a falvakat a többi magyar iskolától. Így például 1968-ban a nyitraegerszegi iskola bezárásával az északi, hegyen túli területekről elérhetetlen lett ez a szolgáltatás, ugyanígy a kalászi iskola bezárását követően a járás délkeleti szegletében nem maradt magyar iskola.¹⁹ Ez meglátszik a terepkutatás adatain is, hiszen az öt faluból csak háromban találtam magyar iskolába járó diákokat, és természetesen Nyitraegerszeg és Nagyhind volt a két helység, ahol nem volt.²⁰

Az iskoláztatás másik problémája, hogy a magyar szülők szlovák iskolába adják gyerekeiket. Ennek okai számosak: az iskola jobb felszereltsége, az állandó propaganda, a vegyes házasságok növekvő száma, az a tévhit, mely szerint, ha a gyerek magyar iskolába jár, akkor nem fog érvényesülni, illetve fontos tényező, hogy a szlovák iskola legtöbbször helyben van (lásd Sándor 2000, 134). Ez így működik Kolonban, Nyitraacsehin és Nyitragesztén is.²¹ A vizsgált településeken 2002-ben 918 di-

ák élt, 41,4%-uk magyar, 56,5%-uk szlovák volt.²² Az iskola nyelve szerint azonban csak 23,7%-uk járt magyar iskolába, a többiek szlovák iskolába jártak. Még a teljesen magyar Nyitragesztéről is többen jártak a családi szlovák, mint a pogrányi magyar iskolába. Így nem meglepő, hogy a gyerekszám a magyar iskolákban fokozatosan csökken, a diákok pedig a 21 magyarlakta falu kevesebb mint feléből származnak.²³ Szlovákiai magyar viszonylatban első helyen áll a Nyitrai járás, ugyanis itt a legmagasabb a szlovák iskolába járó magyar tanulók aránya, mely napjainkban 40% körül mozog.²⁴ Az okok közt (a gyengébb identitás mellett) ki kell emelni azt, hogy a szülők ettől várják a gyerekek jobb érvényesülését, valamint a magyarlakta településeken tapasztalható nagy munkanélküliség csökkenését.²⁵

Az etnikai identitás harmadik oszlopa, a család sem funkcionál már úgy, mint korábban. A magyar kulturális kötődés legfőbb eleme, a magyar nyelv visszaszorulóban van mind a települések közéletében, mind a családon belül. Utóbbi két okra vezethető vissza: a vegyes házasságokra és a szlovák iskoláztatásra. Ezek pedig sokszor nyelv-, majd identitásváltást okoznak (Sándor 2000, 134; Gyurgyík 2004, 91).

A kiválasztott települések nyelvhasználatára leginkább a két etnikum aránya hat. Jelentős különbségek vannak a nyelvhasználatban életkor szerint, az idősek használják leginkább a magyar nyelvet, a fiatalok a legkevésbé. Összességében az öt településből háromban még mindig a magyar nyelv dominál, de a döntően magyar nyelvűek csak Nyitragesztén érik el az abszolút többséget. Nyitraegerszezen és Nagyhinden a szlovák az uralkodó nyelv, itt a szlovák egynyelvűek a lakosság 58,7, illetve 48,7%-át adják. A vegyes nyelvhasználat (kétnyelvűség) Nyitraacsehin, Nagyhinden és Kolonban a legelterjedtebb (3. táblázat). Életkor szerint egyértelműen kiderül, hogy a magyar nyelv az idősek nyelve. Az iskolások nyelvhasználatát – akár csak az össznépességtől elutó etnikai összetételük – világosan mutatja, milyen folyamatok játszódnak még a magyar többségű községekben is.²⁶ Az öt faluban együttesen a diákok 48,3%-a döntően szlovákul, 37,4%-a döntően magyarul, 14,4%-uk pedig vegyesen beszél.

3. táblázat. A kiválasztott települések főbb adatai a felmérés alapján (2002, %)

	Kolon	Nagyhind	Nyitraacsehi	Nyitraegerszeg	Nyitrageszte	
Összlakosság	1429	345	1000	927	375	
Etnikum	magyar	63,8	45,5	64,1	32,8	87,5
	szlovák	31,6	53,9	35,9	62,2	10,9
	cigány	2,6	0,0	0,0	4,3	0,0
	bizonytalan és egyéb	2,1	0,6	0,0	0,6	1,6
Nyelvhasználat	döntően magyar	49,8	21,4	48,7	21,9	75,7
	döntően szlovák	33,4	61,7	29,0	66,3	8,8
	vegyes	16,8	16,8	22,3	11,8	15,5
Iskolaválasztás	magyar óvoda és iskola	27,1	0	36,0	0,0	43,4
	szlovák óvoda és iskola	72,9	100	64,0	100,0	56,6
Háztartás	magyar	59,7	36,3	54,6	34,1	82,1
	szlovák	14,9	20,4	20,4	40,5	0,9
	cigány	2,1	0,0	0,0	2,5	0,0
	vegyes és bizonytalan	23,3	43,4	24,9	22,9	17,0
Más településről származók	21,9	25,2	9,9	27,4	12,3	
Magyarok vegyes háztartásban	19,2	54,8	21,1	36,8	15,5	
Szlovákok vegyes háztartásban	55,7	63,4	51,3	26,7	92,7	
Magyar ANH 2001	104,9	140,2	108,4	230,6	104,5	
Magyar s/a	101,1	128,7	107,6	134,5	100,6	

s/a – a felmérés szerinti magyar etnikumúak a 2001-es anyanyelvi adatok százalékában

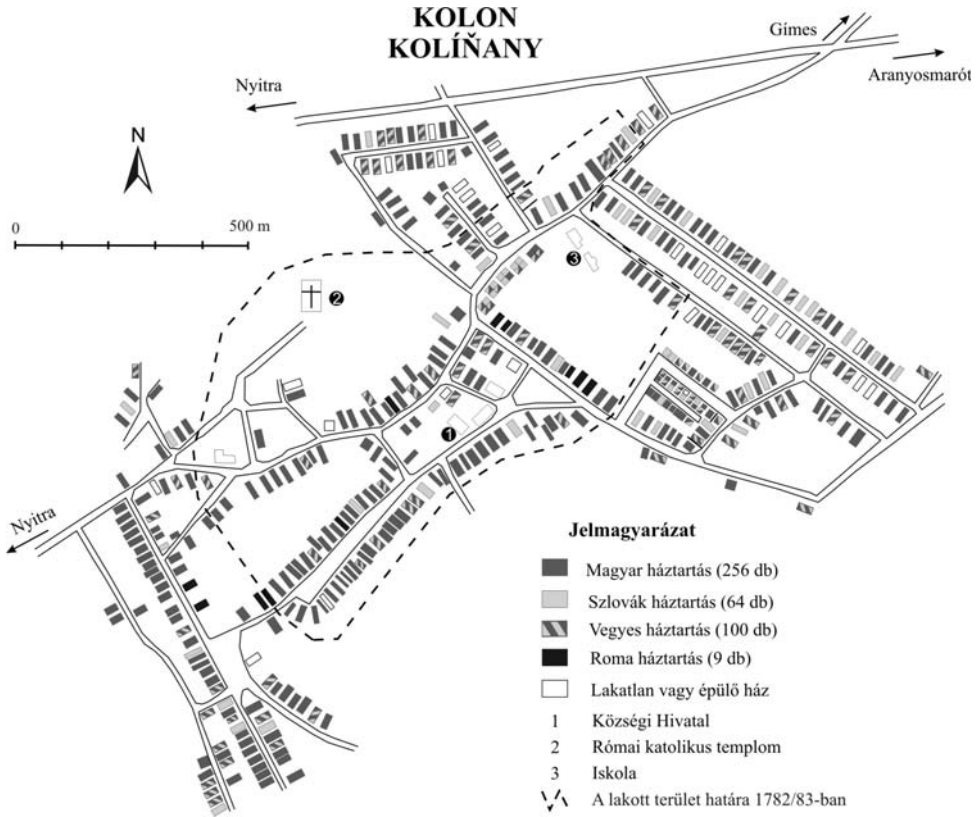
Ahogy országszerte, így a Nyitrai járásban is megfigyelhető, hogy a vegyes házasságokból származó utódok szinte kizárólag szlovák iskolába járnak. A járás egészében egyre növekszik a más nemzetiségűekkel kötött házasságok száma, ami annak köszönhető, hogy kevés magyar él a területen, az iskolában és a munkahelyen is többnyire szlovákokkal vannak körülvéve a magyarok, illetve fellazultak a hagyományos falusi etnikai közösségek és értékrendjük, melyek korábban gátolták a vegyes házasságok kialakulását (Sándor 2000, 130). A vegyes házasságok számát jelentősen befolyásolják a helyi sajátosságok. A kiválasztott településeken összesítve a magyar érdekeltségű házasságok (homogén magyar + vegyes) 26,5%-a számít vegyesnek, bár igen nagy szórással.²⁷ Nyitraegerszegen a házasságok mindössze 18%-a számít vegyesnek (sok betelepült szlovák család),²⁸ a magyarok közt inkább generációk közötti nemzetváltásról beszélhetünk. A másik végpont Nagyhind, ahol a vegyes házasságok aránya 40% (több vegyes háztartás, mint ahány vegyes házasság), a falu inkább a generáción belüli nemzetváltásra példa.

A helyi sajátosságok közé tartozik az idegenek aránya is. Nyitraegerszegen például a sok betelepülő család miatt a falu lakosságának 27,4%-a idegennek számít, de hasonlóan sok a betelepült Nagyhinden is. Egyértelműen ez is közrejátszik elszlovákosodásukban. Ugyanígy földrajzi helyzetük is, hiszen a magyar etnikai terület peremén sokkal nagyobb volt az érintkezési felületük a szlovák lakossággal. Nyitraegerszegen közrejátszott a Nyitrához való közelség, sok városinak van itt nyaralója.²⁹

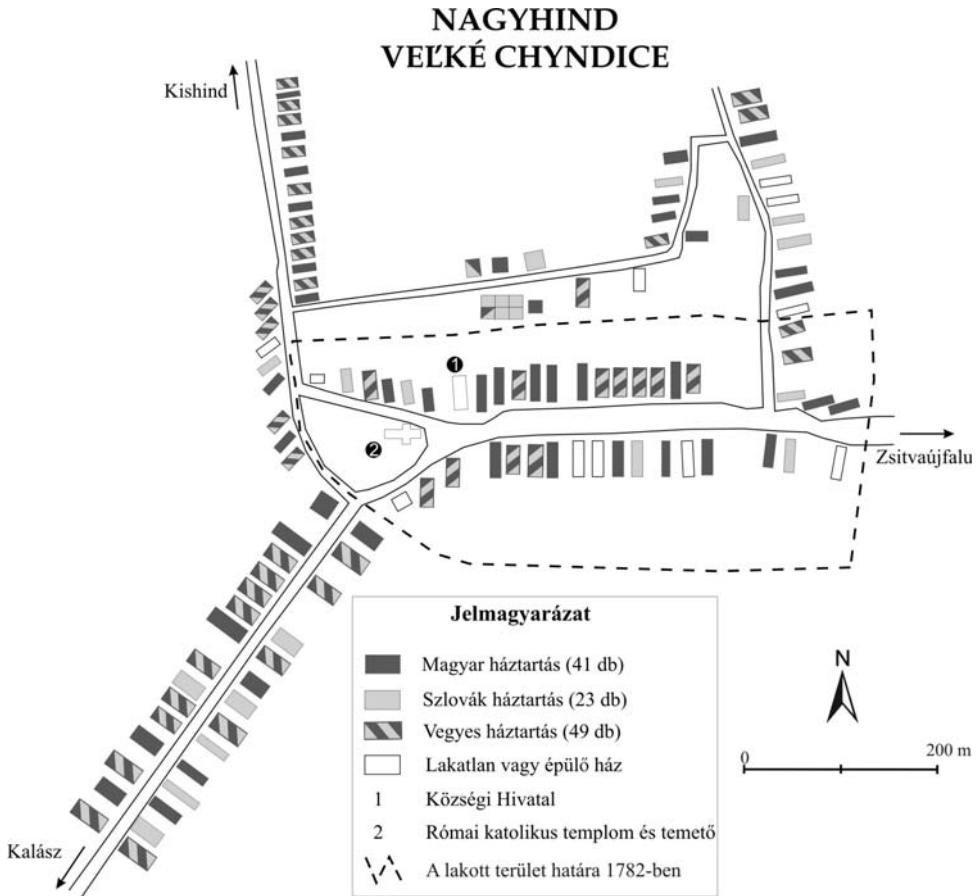
Fontos kérdés, hogy a fenti jellemzők megjelennek-e a helységek belső etnikai szerkezetében. A vizsgált települések egyikében sem jött létre egyértelmű, etnikai alapú lakóhelyi szegregáció. Ennek az a legfőbb oka, hogy a községekben – Kolont leszámítva – nem élt számottevő (10%-ot meghaladó) szlovák közösség a második világháború előtti mintegy száz évben. A szegregáció ellen hatott a két népcsoport azonos felekezete, illetve nem voltak olyan foglalkozási különbségek, amelyek elkülönülést okoztak volna. Az 1945 utáni időszakban a szövetkezetesítés, az iparosítás és az urbanizáció miatt felbomlott a falusi társadalom, megnőtt a térbeli és társadalmi mobilitás, és ez a településen belüli szegregáció ellen hatott. Napjainkban pedig már a szociális elkülönülés (azaz a jövedelmi helyzet alapján való térbeli rendeződés) fontosabb, mint az etnikai alapú.³⁰

Mindezek ellenére néhány helyen megfigyelhető egy relatív etnikai koncentráció a falvakon belül. Nyitraacsehin a központban, a templomhoz közel eső részeken egyértelmű a magyarok többsége. Hasonlót találunk Kolonban a falu nyugati felében (a felvégen). Nyitraegerszegen ugyanakkor szlovák dominancia alakult ki a község déli, a Nyitrához közel eső részén (5–8. ábra). A kiválasztott településekről általánosságban elmondható, hogy a főutca, illetve a régi településrészek magyar többségűek, az új, családi házas, valamint a lakótelepi részek szlovák többségűek. A főutcában sok idős lakos – akik főleg a magyarok közül kerülnek ki – egyedül él, helyükre később sokszor cigányok költöznek. A vizsgált területen a romák aránya alacsony, így nem jöttek létre nagy cigánytelepek sem. A helységen belül általában gócpontok körül jelennek meg. Házaik, épületeik minősége rossz, sokszor romos.

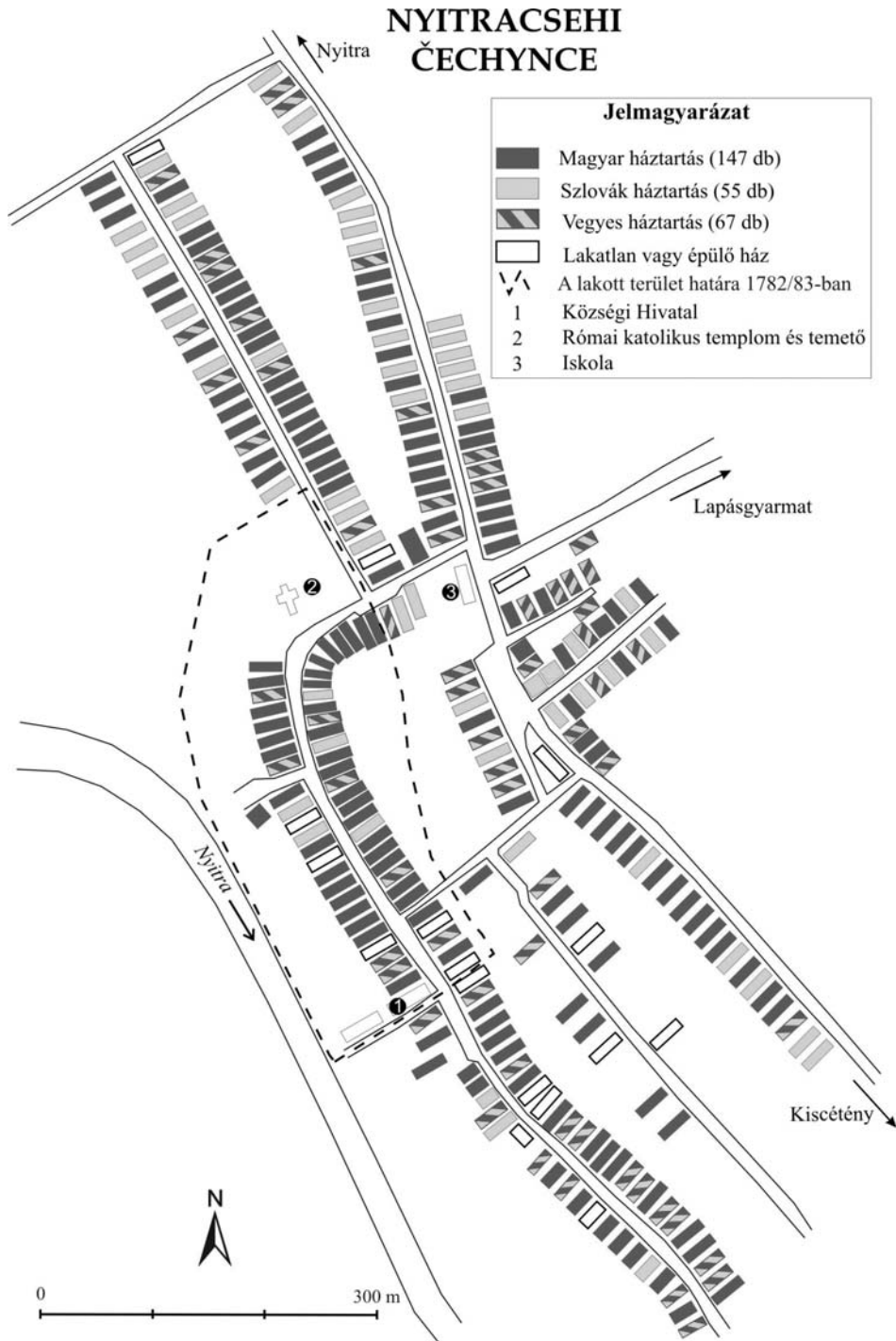
5. ábra. Kolon háztartásainak etnikai megoszlása 2002-ben

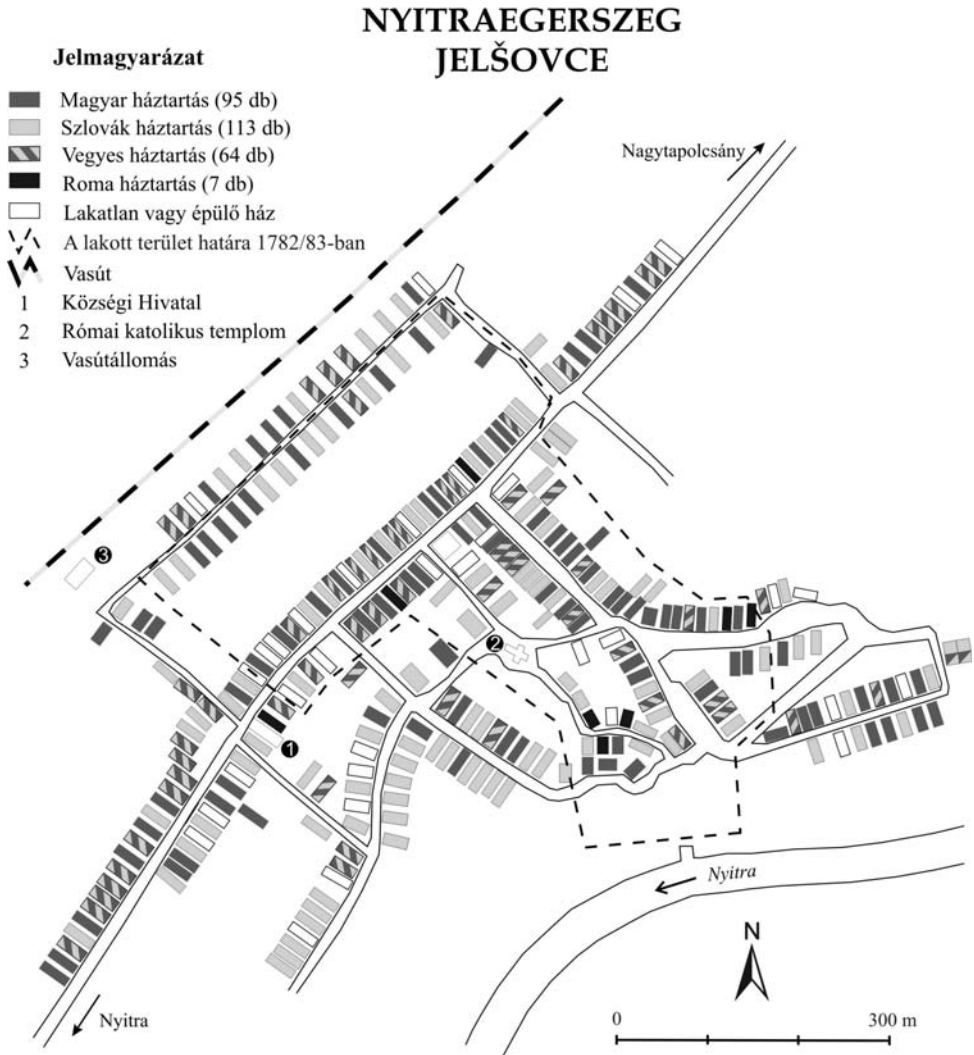
6. ábra. Nagyhind háztartásainak etnikai megoszlása 2002-ben

7. ábra. Nyitracsehi háztartásainak etnikai megoszlása 2002-ben

8. ábra. Nyitraegerszeg háztartásainak etnikai megoszlása 2002-ben

Összegzés, következtetések

A járás etnikai képét két esemény: a török háborúk és az 1940-es évek eseményei formálták át legerősebben. Előbbi hatására a Nyitrai járásban jóval elmosódottabb volt a két etnikum közötti választóvonal, mint érintkezési felületük más színhelyein. Azonban a 20. század második felében a szlovák nyelvhatár utolsó maradványa is feloldódott, míg a magyar nyelvhatár egyre inkább zsugorodik.

A 2001-es nemzetiségi adatok szerint már csak alig több mint tízezer magyar nemzetiségű lakos él a járásban, akik Pozsony és Kassa városa mellett a legkedvezőtlenebb helyzetben vannak Szlovákiában. A magyar többségű települések száma

hétre apadt. A Zobor-vidék északnyugati részén mindenütt 10% alá csökkent a magyarok aránya, ezen a részen a magyarok hosszú távú fennmaradására – anyanyelvi oktatás hiányában – nincs reális esély. A járás délkeleti szegletében (Verebély környékén) hasonlóak a kilátások, csak kicsit később fog bekövetkezni az imént vázolt állapot. A megmaradásra a legnagyobb reménye a Nagycétény–Nyitracsehi–Alsóbo-dok–Kolon–Zsére tengely környékén van a magyarságnak. Összességében valószínűsíthető, hogy a magyar többséget csak azok a települések tudják megtartani, melyek viszonylag messzebb esnek a városoktól, közlekedési helyzetük kedvezőtlen, és környezetükben több hozzájuk hasonló (magyar többségű) helység található.

A járásban a magyarok körében tapasztalható gyenge etnikai identitás folyamán egy erőteljes asszimiláció, amely nagyobb szerepet játszik a magyarság fogyásában, mint az előregedés (Gyurgyík 1994, 77–78). Hatása azonban regionálisan eltérő. A kedvezőtlen folyamatok legfőbb oka³¹ az 1945–1948 közötti jogfosztottság, melynek legfontosabb hozadéka a magyar iskolák bezárása volt. Az iskolák nem mindenütt nyitottak ki újra. Ha a szülők magyar iskolába akarták járatni gyerekeiket, az aránytalanul nagy ráfordítást igényelt. Az 1945 után megváltozott társadalmi-gazdasági helyzet felbomlasztotta a hagyományos falusi társadalmat, ahol így megnőtt a vegyes házasságok száma. Felerősödtek a migrációs folyamatok, az urbanizáció és a társadalmi mobilitás. Ennek következtében egyre nagyobb szükség lett a szlovák nyelv ismeretére, a magyar nyelv több intézményből kiszorult. A Nyitrai járásban szerepet játszott még a magyar és szlovák községek és termelőszövetkezetek adminisztratív egyesítése, melynek következtében ismét csak a szlovák nyelv került előtérbe.

Az asszimilációs folyamatok szempontjából kiemelten fontos a földrajzi elhelyezkedés. Azokon a településeken indultak meg legkorábban a magyarság számára kedvezőtlen folyamatok, amelyek (régóta) etnikai peremhelyzetben vannak. Ezen települések magyar ANH értéke hatalmas, magyar lakosságuk előregedése jelentős. Többségük ma már szórványnak számít.³² A magyarság megtartása szempontjából szintén kedvezőtlen helyzetben van a két város és pár előregedő település a járás délkeleti részén.³³ Az utóbbi 20-30 évben látványos a leépülése a magyar magterület szélén elhelyezkedő településeknek, ahol a magyarok száma és aránya is nagyot zuhant a legutóbbi népszámlálás alkalmával. Ide tartoznak még a városokhoz csatolt magyar falvak is.³⁴ Végül járási szinten a legjobb – bár országos viszonylatban korántsem biztató – helyzetben a magterület(ek) magyarsága van.³⁵

A mikroszintű kutatások megerősítették a statisztikai adatok alapján levont következtetéseket. Annak ellenére, hogy a terepkutatás jóval több magyar kötődésű lakost mutatott ki, mint a népszámlálások, a magyarlakta településeken – a két etnikum arányától függően – visszaszorulóban van a magyar nyelv, haldoklik a magyar iskoláztatás. A felnövő generációkban már jóval kisebb a magyarok aránya, folytatódik tehát az előregedés. Az aktív lakosság nagy része nyitrai, aranyosmaróti és verebélyi munkahelyen/iskolában szlovák környezetben dolgozik/tanul. Ennek is köszönhető, hogy megállíthatatlanul nő a vegyes házasságok aránya. A települések belső etnikai térszerkezete is tükrözi az etnikai keveredés tényét. Bár több községben is vannak településrészek, ahol az egyik nemzetiség dominál, összességében nem beszélhetünk etnikai alapú lakóhelyi elkülönülésről.

Jegyzetek

1. Vicsápapáti, Lajos, Nyitraegerszeg („vízmege” [vízen túli] település), Béd, Menyhe („hegy-megi” [hegyen túli] település), Ghymes, Zsére, Kolon, Alsócsitár, Nyitragerencsér, Pográny, Nyitrageszte, Alsóbodok, Barslédec (utóbbi már az Aranyosmaróti járásba tartozik).
2. A járás etnikai szerkezetének alakulásáról részletesebben lásd Tátrai 2005.
3. 1910: 5702 izraelita, 2967 német anyanyelvű lakos.
4. Teleki–Rónai (1937, 9) az etnikai keveredést vizsgáló művükben ezt a területet az éles határokkal nem rendelkező, egymásba nyúló nyelvi félszigetek példájaként említik.
5. 1664-ben és 1715–1720-ban az összeírt jobbágyok neveinek minősítése alapján. 1715–1720-ban az egyéb kategória a nyelvileg bizonytalan nevűeket jelenti, míg 1840-ben a zsidókat.
6. A járás izraelita lakossága 1930-ban 5125 fő volt (5,4%-a az összlakosságnak). A szlovákiai Nyitra megyei zsidóság 1941–1944 között lélekszámának 83,2%-át veszítette el (Sas 1993, 58), míg a járás Magyarországhoz csatolt része (1941-ben 361 fő) kb. 75%-os veszteséget szenvedett. Ebből következően a túlélők, visszatérők számát az egész járásra maximum 1000 főre tehetjük, többségük a háború után kivándorolt vagy Nyitrára költözött (vö. Frojimovics–Horváth 2007, 219). 2001-ben a járásban már csak 59 főnyi izraelita élt.
7. Anyanyelv szerint a csehek száma 1270, a cigányoké 1058 fő. Az 1910-ben még számmottevő (3 ezer fő, 3,8%) német nyelvi közösség napjainkra gyakorlatilag megszűnt (80 fő, 0,05%).
8. Ehhez a csoporthoz számíthatjuk azokat, akik a múlt keserű tapasztalatai (magyarok, németek jogfosztása 1945–1948) vagy az etnikai diszkrimináció miatt (romák) nem akarják, nem merik magukat kisebbséginek vallani.
9. A járási magyarság gyenge identitásmutatóiban valószínűleg meghatározó szerepe van a félelemnek (lásd Malina Hedvig ügye) és a szlovákság felé irányuló túlzott megfelelési kényszernek. Szerepet játszik a magyarság és a magyar nyelv alacsonyabb presztízse is. Mindezek következtében gyengébb a helyi magyarság érdekérvényesítő képessége. Szintén a gyenge azonosságtudat tükröződik a névlasztási szokásokban (vö. Csámpai 1994).
10. A módszerről, alkalmazhatóságáról, számításáról részletesen lásd Farkas (2000, 112–115) és Bottlik (2001, 13–14).
11. A megnevezések Farkas (2000, 115) tanulmányának analógiájára készültek.
12. Mivel a szomszédságelemzés átlagoláson alapul, így egy-egy érzékelhető magyar kisebbségű település (pl. Nyitraegerszeg) a homogén szlovák tömbbe került, ugyanígy a magyar tömb pereméhez került a homogén szlovák Család is. A kapott eredmények tehát hangsúlyozzák a szomszédságelemzés modell jellegét.
13. Az egyetlen kivétel az apró, előregedő Nemespann, ahol a magyarok aránya 10% körül mozog, választási hajlandóságuk viszont rendkívül magas.
14. A vizsgálatról részletesen lásd Tátrai (2003).
15. Jól szemlélteti a végbement változásokat, hogy míg 1900-ban 80 önálló település volt a mai járás területén, addig 100 évvel később, a 2001-es népszámlálás időpontjában már csak 59.
16. Nyitracsehin 1991 óta nincs magyar pap a községben. A mostani papot tartják a legrosszabbnak, ugyanis nem beszél magyarul, és nem is akar megtanulni. Az előző pap sem volt magyar, de megtanulta a nyelvet. Ezek után pedig áthelyezték egy északi járásba. Jelenleg havonta van magyar mise.
17. A nagyszombati püspök sem sokkal jobb, „de legalább messze van” – ez az általános vélekedés a faluban.
18. A magyar iskolákat 1945-ben betiltották, de – a vicsápapátiit leszámítva – a többi iskola 1948–1950 között újra megnyitotta kapuit. A jelenlegi hét alapiskolából három 1–8

- osztályos, a többi csak alsó tagozattal rendelkezik. A járás egyetlen magyar középiskolája Alsóbodokon van, ahol nincs alapiskola. A Zoboraljai Vállalkozói Szakközépiskola 2000-ben nyitotta meg kapuit.
19. Napjainkban az iskolák elhelyezkedése szépen kirajzolja a két magyar etnikai gócpontot, és azok nagyságát is: a Zoboralján 5 iskola, Nagycétény környékén 2 iskola van.
 20. A nagyhindi magyar iskolát 1976-ban zárták be (Vrabec 2006, 9). Bár csak 3 km-re volt az azóta megszűnt kalászi iskola, felmérésem idején mégsem járt át oda diák.
 21. Kolonban és Nyitracsehin van magyar 1–4 osztályos kisiskola, de utóbbiban 2006-ban már egy elsős sem volt. Nyitragesztén 1972-ben zárták be az iskolát, és itt szlovák iskola sincs (Vrabec 2006, 9).
 22. Az összlakosságot tekintve ugyanakkor az etnikai arányok fordítottak voltak.
 23. 1999–2000-ben 464 magyar iskolába járó alapiskolás, 6 évvel később már csak 300. A 2006-ban beiratott 26 elsős 9 településről érkezett (Balkó 2006).
 24. Az öt falut érintő – reprezentatívnak nem tekinthető – felmérésem szerint 42,6%, a közigazgatási reform előtti járás területén 1993–1994-ben mindez 48,8%, 1995-ben 44,7% volt. A járás mai területén 2000-ben a szlovák óvodába/alapiskolába járók aránya 87,6/36,4% volt (Dolník 2001, 13; Sándor 2000, 134).
 25. 2001-es népszámlálás alapján a járásban a munkanélküliségi ráta 18,6%, a magyarlakta településeken – Nyitra nélkül – ugyanez 23,9% volt.
 26. Az iskolások a magyar többségű településeken még mindig leginkább a magyart preferálják, de természetesen az össznépességnél alacsonyabb arányban. Ellenben a két szlovák többségű faluban 85% fölötti a szlovák nyelv részesedése, és az egynyelvű szlovák tanulók aránya Nagyhinden eléri a 87%-ot, Nyitraegerszegen a 91%-ot.
 27. Nyitracsehi adatai nélkül. Az országos átlag 2001-ben 20% körül mozgott (Gyurgyik 2006, 82).
 28. Befolyásolja az adatot, hogy Nyitraegerszeg egykor híresen endogám falu volt.
 29. Bár Nyitracsehi is közel fekszik a járás központjához, adminisztratív intézkedésekkel megakadályozták a telekvásárlásokat. Ennek fényében érthető, hogy az idegenek aránya mindössze 9,9% a faluban. Az egyetlen település, ahol a népszámlálási adatok alapján valószínűsíthető a szuburbanizáció hatása az etnikai szerkezet változására, az Nyitragerecsér.
 30. A vizsgált községekben erre jó példa Kolon viszonylag új beépítésű, vegyes lakosságú keleti, délkeleti része.
 31. Egy lehetséges másik ok, amely hatással lehetett a későbbi megpróbáltatások fogadására, a Magyarországhoz vissza nem csatolás „traumája” lehetett (vö. Barna 1996, 211).
 32. Béd, Lajos, Menyhe, Nyitraegerszeg, Vicsápapáti. Kevésbé látványosan, de hasonló úton halad Berencs és Nagyhind.
 33. A városok (Nyitra és Verebély) etnikai arculata villámgyorsan alakult át a főhatalom-változásokkal együtt. Előregedő magyar lakosság főként Nemespannon és Tilden él.
 34. Aha, Alsócsitár, Babindál, Csiffár, Ghymes, Kalász, Nyitracsehi, Nyitragerecsér.
 35. Alsóbodok, Kolon, Nagycétény, Nyitrageszte.

Irodalom

- Acsády Ignác (1896): *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–1721*. Budapest, Magyar Statisztikai Közlemények, Új Folyam XII. 496 p.
- Balkó Gábor (2006): Nemzetstratégia. Végveszélyben Zoboralja. www.zoboralja.sk.
- Barna Gábor (1996): Vallás – identitás – asszimiláció. In Katona Judit–Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 209–216. p.

- Blaskovics József (1989): *Érsekújvár és vidéke a török hódoltság korában*. Budapest, Állami Gorkij Könyvtár, 843 p.
- Bottlik Zsolt (2001): Statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei az etnikai földrajzi kutatásokban. Budapest, 97 p. /*Collegium Hungaricum Füzetek*, 14./
- Csámpai Ottó (1994): *Viharvert nemzettudat. Az identitástudat és érzésvilág problémái Zoboralja magyar falvaiban*. Pozsony, Kalligram. /*Mercurius Könyvek*./
- Csapodi Csaba (1942): *Bars vármegye Verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai az Újkorban*. Budapest, Athenaeum, 85 p.
- Dávid Zoltán (1993): *A magyar–szlovák nyelvhatár 1664-ben az érsekújvári ejalet területén*. Budapest, KSH, 7–31. p. /*Népességtudományi Kutató Intézet Történeti Demográfiai Füzetei*, 12./
- Dolník Erzsébet (2001): Felmérés a magyar óvodákról és alapiskolákról. *Új Szó*, 2001. március 23. 13. p.
- Farkas György (2000): A nemzetiségi megoszlás térszerkezete vegyes lakosságú régiókban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2. sz. 109–124. p.
- Fényes Elek (1843): *Magyar Országának 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben*. II. köt. Pest, 568 p.
- Frojimovics Kinga–Horváth Rita (2007): Bars és Hont vármegye. In Braham, Randolph L. (főszerk.): *A magyarországi holokausz földrajzi enciklopédiája*. I. köt. Budapest, Park Könyvkiadó, 190–220. p.
- Fügedi Erik (1938): *Nyitra megye betelepülése*. Budapest, 70 p. /*Település- és népiségtörténeti értekezések*, 1./
- Gereben Ferenc (1999): *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely, 278 p.
- Gyurgyík László (1994): *Magyar mérleg*. Pozsony, Kalligram, 209 p. /*Mercurius Könyvek*./
- Gyurgyík László (2004): *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Pozsony, Kalligram, 109 p. /*Mercurius Könyvek*./
- Gyurgyík László (2006): *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*. Pozsony, Kalligram, 232 p.
- Hoóz István (1985): A népesség nemzetiség szerinti megoszlásának tanulmányozásáról. In Hoóz István–Kepecs József–Klinger András: *A Baranyában élő nemzetiségek demográfiai helyzete 1980-ban*. Budapest, MTA RKK (Pécs)–Baranya Megyei Tanács VB Művelődési Osztálya–Állami Gorkij Könyvtár, 19–53. p.
- Keményfi Róbert (1998): *A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai rajza*. Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék, 296 p.
- Kniezsa István (1941): *Adalékok a magyar–szlovák nyelvhatár történetéhez*. Budapest, Athenaeum, 60 p.
- Kocsis Károly (1998): Az etnikai térszerkezet változásai a mai Szlovákia területén (1920 előtt). In Frisnyák Sándor (szerk.): *A Felvidék történeti földrajza*. Nyíregyháza, BGYTF Földrajzi Tanszék, 115–132. p.
- Kocsis Károly (2000): *Szlovákia mai területének etnikai térképe – Národnostná mapa súčasného územia Slovenska – Ethnic Map of the Present Territory of Slovakia 1941, 1991 (M = 1 : 400 000)*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutató Intézet–Akadémiai Kisebbségkutató Műhely.
- Krogmann, Alfred (2007): *Religiózný cestovný ruch v Nitrianskom kraji*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 99 p.
- Lexicon locorum Regni Hungariae populosorum anno 1773 officiose confectum (Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása)*. Budapest, Magyar Béküldöttség, 1920.
- Sándor Anna (2000): *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélők közösségben, Kolonban*. Pozsony, Kalligram, 174 p.

- Sas Andor (1993): *A szlovákiai zsidók üldözése 1939–1945*. Pozsony, Kalligram. 260 p.
- Tátrai Patrik (2003): Etnikai identitás a magyar–szlovák nyelvhatáron. *Kisebbségkutatás*, 1. sz. 44–68. p.
- Tátrai Patrik (2005): A Nyitrai járás etnikai földrajza. *Földrajzi Értésítő*, 3–4. sz. 317–344. p.
- Tátrai Patrik (2007): Az etnikai és vallási identitás földrajzi vetületei Szlovákiában. *Kisebbségkutatás*, 2. sz. 290–320. p. és 3. sz. 657–658. p.
- Teleki Pál–Rónai András (1937): *The different types of ethnic mixture of population*. Budapest, Akadémiai, 30 p.
- Vadkerty Katalin (2001): *A kitelepítéstől a reszlovakizációig*. Pozsony, Kalligram, 703 p. /Mercurius Könyvek./
- Vályi András (1796–1799): *Magyar Országnek leírása*. I–III. köt. Buda.
- Vrabec Mária (2006): Iskola a nyelvhatáron. *Katedra*, 3. sz. 8–9. p.
- Záverý zo sociografického mapovania rómskych osídlení na Slovensku*. 11. 1. 2005. www.government.gov.sk/romovia/list_faktov.php. www.statistics.sk.

PATRIK TÁTRAI

ETHNIC PATTERN AND ETHNIC IDENTITY IN THE NITRA DISTRICT

The Nitra District is situated in the verge of the Slovak-Hungarian contact zone. At the end of the Middle Ages the district was populated predominantly by Hungarians. Due to the wars in the 16-18th Century, the researched area became a multiethnic region, where the mixing of the population with different ethnic background is a common phenomenon. This mixing resulted in a multiethnic or unsteady identity, which strengthens the assimilation processes. In the Nitra District, there is connection between the geographical position and the strength of the assimilation of the Hungarian minority. The author tries to outline the factors which are the indicators of the decrease of the Hungarian community and which are indicators of the weakening Hungarian ethnic identity (e.g. statistical data, results of elections). The final part of the study focuses on the level of the settlements. In this part the present day situation of the Hungarian community is presented through the case of five multiethnic settlements.